

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Асатрян Сусанна Артурівна,
аспірантка кафедри психології
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0009-0007-6657-7805

Стаття присвячена дослідженню розвитку емоційного інтелекту (EI) у майбутніх психологів як важливого чинника їхньої професійної компетентності. Визначено, що сучасна система підготовки фахівців у галузі психології переважно зосереджена на засвоєнні теоретичних знань і професійних навичок, однак недостатньо уваги приділяється формуванню емоційної компетентності. Недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту може призводити до труднощів у роботі з клієнтами, зниження якості психологічного консультування та зростання ризиків професійного вигорання.

Розглядаються основні концепції емоційного інтелекту та його значення для професійної діяльності психолога. Наголошується, що EI є важливим чинником, який забезпечує розвиток таких ключових навичок, як емоційна саморегуляція, емпатія, стресостійкість, ефективна міжособистісна взаємодія та прийняття обґрунтованих рішень у професійній діяльності. Високий рівень EI корелює з академічною успішністю студентів, їхньою здатністю до саморефлексії та ефективної адаптації до майбутньої роботи.

У статті обґрунтовується необхідність інтеграції спеціального навчального курсу з розвитку емоційного інтелекту у систему професійної підготовки психологів. Доведено, що традиційні методи навчання не завжди сприяють формуванню емоційної компетентності, тому доцільним є впровадження комплексної освітньої програми, що поєднує академічну підготовку з практичними тренінговими програмами, груповими обговореннями та емоційно-орієнтованими методами навчання.

Запропонована модель розвитку EI у майбутніх психологів включає чотири ключові етапи: когнітивно-аналітичний (формування базових знань про емоційний інтелект), рефлексивний (усвідомлення власних емоцій та їхнього впливу на поведінку), практично-інтерактивний (опанування технік розвитку емоційного інтелекту) і професійно-орієнтований (застосування навичок у реальних умовах психологічної практики). Такий підхід дозволяє студентам не лише отримати необхідні знання, а й ефективно використовувати їх у майбутній професійній діяльності.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки спеціалізованих навчальних програм у закладах вищої освіти, вдосконалення методів професійної підготовки психологів, а також для створення психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток емоційної компетентності студентів.

Ключові слова: емоційний інтелект, майбутні психологи, емоційна компетентність, міжособистісна взаємодія, освітній процес, комплексна освітня програма.

Asatryan Susanna. Principles of development and formation of emotional intelligence in psychology students

The article is devoted to the study of the development of emotional intelligence (EI) in future psychologists as an important factor in their professional competence. It is determined that the modern system of training specialists in the field of psychology is mainly focused on the acquisition of theoretical knowledge and professional skills, but insufficient attention is paid to the formation of emotional competence. Insufficient development of emotional intelligence can lead to difficulties in working with clients, a decrease in the quality of psychological counseling and an increase in the risk of professional burnout.

The basic concepts of emotional intelligence and its importance for the professional activity of a psychologist are considered. It is emphasized that EI is an important factor that ensures the development of such key skills as emotional self-regulation, empathy, stress resistance, effective interpersonal interaction and informed decision-making in professional activities. A high level of EI correlates with students' academic performance, their ability to self-reflect and effectively adapt to future work.

The article substantiates the need to integrate a special training course on the development of emotional intelligence into the system of professional training of psychologists. It is proved that traditional teaching methods do not always contribute to the formation of emotional competence, so it is advisable to introduce a comprehensive educational program that combines academic training with practical training programs, group discussions and emotionally oriented teaching methods.

The proposed model for the development of EI in future psychologists includes four key stages: cognitive-analytical (formation of basic knowledge about emotional intelligence), reflective (awareness of one's own emotions and their impact on behavior), practical-interactive (mastering techniques for developing emotional intelligence) and professionally oriented (application of skills in real-life psychological practice). This approach allows students not only to gain the necessary knowledge but also to use it effectively in their future professional activities.

The results of the study can be used to develop specialized curricula in higher education institutions, improve methods of professional training of psychologists, as well as to create psychological and pedagogical measures aimed at developing students' emotional competence.

Key words: emotional intelligence, future psychologists, emotional competence, interpersonal interaction, educational process, integrated educational program.

Вступ. Сучасна система підготовки психологів орієнтована на засвоєння теоретичних знань і розвиток професійних навичок, однак недостатньо уваги приділяється формуванню емоційної компетентності фахівців. Відсутність цілісного підходу до розвитку емоційного інтелекту може призводити до труднощів у міжособистісній взаємодії, недостатньої емпатії та професійного вигорання у майбутніх психологів.

Крім того, сучасний соціокультурний контекст вимагає від фахівців у галузі психології високого рівня емоційної компетентності для успішної адаптації до динамічних змін у суспільстві. Майбутні психологи часто стикаються зі стресовими ситуаціями під час навчання та практичної діяльності, що потребує ефективних механізмів емоційної саморегуляції. Недостатній рівень ЕІ може ускладнювати роботу з клієнтами, знижувати якість психологічних консультацій і перешкоджати побудові довірчих стосунків. Важливим аспектом є також питання інтеграції емоційного інтелекту в освітній процес, оскільки традиційні методи навчання не завжди сприяють розвитку емоційної компетентності. Виникає необхідність пошуку нових підходів і методик, що дозволять ефективно формувати ЕІ у студентів-психологів, поєднуючи академічну підготовку з практичними тренінговими програмами та емоційно-орієнтованими методами навчання.

Таким чином, існує потреба у комплексному дослідженні проблеми розвитку емоційного інтелекту у майбутніх психологів, визначенні ефективних шляхів його формування та інтеграції в систему підготовки фахівців, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті – дослідити особливості розвитку емоційного інтелекту у майбутніх психологів, обґрунтувати його значення для професійної діяльності та запропонувати ефективні підходи до інтеграції емоційного інтелекту в систему їхньої підготовки.

Матеріали та методи. Теоретичний аналіз синтез, узагальнення та систематизація уявлень про емоційний інтелект, його розвиток та доцільність інтеграції в освітній процес, теоретичне моделювання побудови структурно-функціональної моделі формування емоційного інтелекту у студентів-психологів

Результати досліджень. Емоційний інтелект (ЕІ) є складною багатовимірною конструкцією, що визначає здатність особистості розпізнавати, розуміти, виражати та регулювати як власні емоції, так і емоції інших людей. Досліджуване поняття набуло наукового визнання у 1990-х роках, завдяки роботам П. Саловей та Д. Майєра, які розглядали ЕІ як різновид соціального інтелекту, що сприяє адаптації в суспільстві [10]. Психологи встановили, що емоційний інтелект не є простою домінацією раціонального мислення над емоціями, а являє собою інтеграцію когнітивних і емоційних процесів, яка сприяє ефективному розв'язанню важливих життєвих завдань.

Д. Гоулман розширив концепцію емоційного інтелекту, додавши до неї такі складові, як саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички. Він визначив ЕІ як вміння людини усвідомлювати власні емоції

та емоції інших, мотивувати себе, а також ефективно керувати емоційними станами в міжособистісних взаємодіях [9].

Пізніше ізраїльський психолог Р. Бар-Он концептуалізував емоційний інтелект як інтегровану систему некогнітивних здібностей, які зумовлюють здатність особистості усвідомлювати та інтерпретувати власні й чужі емоції, ефективно їх виражати, налагоджувати міжособистісні взаємодії, а також адаптуватися до вимог і викликів повсякденного життя [8].

У межах сучасних досліджень ця здатність розглядається як інтегральна властивість особистості, яка відображає пізнавальну здатність людини до розуміння емоцій та управління ними шляхом когнітивної обробки емоційної інформації, і забезпечує психологічне благополуччя особистості та успішність соціальної взаємодії [7].

Емоційний інтелект відіграє важливу роль у системі вищої освіти, оскільки сприяє розвитку навичок саморегуляції, соціальної взаємодії, стресостійкості та ефективного прийняття рішень. Високий рівень ЕІ у студентів корелює з академічною успішністю, кращою адаптацією до освітнього середовища та здатністю працювати в команді. Д. Гоулман, спираючись на результати досліджень щодо дефіциту ключових навичок у професійній діяльності, обґрунтовує необхідність інтеграції основ емоційного інтелекту в навчальні програми університетів і професійних шкіл. На його думку, розвиток цих компетентностей у системі вищої освіти та професійної підготовки сприятиме формуванню висококваліфікованих фахівців і лідерів, здатних до ефективної діяльності не лише у виробничій сфері, а й у різних аспектах суспільного життя [9].

Ю. Бреус доводить, що емоційна готовність до професійної діяльності формується в результаті розвитку емоційного інтелекту та оцінюється за трьома критеріями: **конструктивний критерій** – здатність застосовувати емоційні знання для визначення стратегій і тактик власної діяльності, що сприяє оптимальному розвитку особистісного потенціалу та реалізації професійних здібностей; **стабілізуючий критерій** – вміння ефективно оперувати емоційними знаннями, що забезпечує підтримку емоційного здоров'я та психологічної стійкості; **регулятивний критерій** – наявність досвіду використання емоційних знань для формування адаптивної професійної поведінки, що сприяє усвідомленню власного професійного «Я-образу» та ефективній самореалізації в професійній сфері [1].

Дослідження В. Зарицької засвідчили вплив рівня емоційного інтелекту на різні аспекти когнітивної, емоційної та комунікативної сфер студентів. У когнітивній сфері встановлено, що рівень розвитку емоційного інтелекту визначає ступінь узгодженості уявлень про себе та інших: студенти з високим рівнем ЕІ демонструють більш конгруентну систему уявлень порівняно з тими, хто має середній або низький рівень ЕІ. У сфері емоційного самопочуття емоційний інтелект виконує регулятивну функцію, забезпечуючи емоційну стійкість. Зокрема, у періоди підвищеного стресу студенти з висо-

ким рівнем ЕІ зберігають більший емоційний комфорт. Щодо комунікативної поведінки, вплив емоційного інтелекту є неоднозначним. З одного боку, виявлено, що висока здатність до усвідомлення власних емоцій може супроводжуватися зниженням рівня популярності в студентській групі. Водночас зростання загального рівня емоційного інтелекту сприяє стабільності статусних позицій особистості та зміцненню системи взаємних соціальних виборів у групі [2].

Здатність майбутнього психолога до розуміння власних емоцій і їхнього впливу на професійну діяльність сприяє усвідомленому підходу до роботи з клієнтами, уникненню проєкцій власних переживань і формуванню ефективних стратегій поведінки. Л. Мороз і О. Кобинець доводять, що «розглядаючи емоційний інтелект у якості провідного особистісного утворення, що забезпечує професійну компетентність майбутніх психологів, необхідно акцентувати увагу на його інтегральній ролі, що синтезує когнітивну та емоційну сферу студента у єдиний взаємодоповнюючий та гармонійно функціонуючий емоційно-когнітивний комплекс. Актуальність розвитку емоційного інтелекту у студентів-психологів базується на положенні про першочергову необхідність ефективної міжособистісної взаємодії між суб'єктами надання та отримання психологічних послуг, що має забезпечуватись з самого початкового етапу професійного становлення» [5, с. 89].

Для психологів існують низка вимог, які забезпечують ефективність їхньої професійної діяльності, зокрема: здатність до активного слухання та ефективного спілкування, навички міжособистісної взаємодії, емоційна саморегуляція, емпатія, стрес-менеджмент, критичне мислення та саморефлексія. Опанування емоційного інтелекту в процесі професійної підготовки психологів посприяє розвитку таких професійних компетентностей, як емоційна саморегуляція, формування емпатії та активного слухання, зміцнення навичок міжособистісного спілкування, підвищення рівня стресостійкості.

О. Лящ виділяє кілька етапів, що забезпечують ефективний розвиток емоційного інтелекту у людей юнацького віку: перший етап – формування готовності молоді людини до пізнання світу, його закономірностей, самопізнання; другий етап – надання юнакам і засвоєння ними інформації про внутрішній світ людини і місце емоцій та почуттів у ньому; третій етап – виконання вправ, спрямованих на усвідомлення цінностей, зміну обмежувальних стереотипів, набуття навичок усвідомленого керування емоціями, використання їх в умовах навчально-тренінгового середовища та надалі у повсякденній життєдіяльності [4, с. 151].

Г. Кошонько, досліджуючи розвиток емоційного інтелекту у студентів-психологів, говорить про п'ять етапів, за допомогою яких досягається успішна динаміка розвитку ЕІ: пізнання самого себе → вміння управляти своїми емоціями й почуттями → розвиток уміння студентів-психологів розпізнавати емоції інших людей, розуміти почуття партнера по спілкуванню → оволодіння вмінням управління станами партнерів по спілкуванню → розвиток психологічного професіоналізму [3, с. 347].

Ми пропонуємо виділити чотири етапи формування і розвитку емоційного інтелекту в ході професійної підготовки майбутніх психологів (Рис. 1). Для реалізації зазначених етапів вважаємо за доцільне інтеграцію комплексної освітньої програми у систему професійної підготовки студентів, яка забезпечить можливість розвитку цілісного опанування регуляції та управління емоціями та міжособистісної взаємодії.

1. Когнітивно-аналітичний етап. Цей етап характеризується поглибленням теоретичних знань про природу емоцій, механізми їхньої регуляції та зв'язок з когнітивними процесами. Студенти опановують концептуальні засади емоційного інтелекту, його структурні компоненти та значущість у професійній діяльності. Реалізується цей етап за допомогою комплексу освітніх заходів, зокрема лекції, семінари та дискусії, спрямовані на формування фундаментального розуміння механізмів емоційної регуляції та міжособистісної взаємодії.

2. Рефлексивний етап. На цьому етапі студенти працюють над формуванням усвідомлення значущості емоційного інтелекту в контексті професійної діяльності та життєдіяльності загалом. Як зазначає Л. Мороз та О. Кобинець «Ключовою характеристикою мислення у людини з розвиненим емоційним інтелектом є саморозуміння та самопізнання. У контексті здобуття психологічної освіти вивчення психологічних явищ – властивостей, процесів, станів – опосередковується розумінням їх в контексті самопізнання, самоаналізу, співвіднесення з власним внутрішнім світом, поведінкою, відносинами в суспільстві [5, с. 89–90].

Студенти розпочинають систематичний аналіз власних емоційних реакцій, ідентифікацію тригерів, що їх спричиняють, а також розвиток навичок самоспостереження та рефлексії. Особлива увага приділяється формуванню здатності усвідомлювати власні емоційні стани, встановлювати зв'язок між внутрішніми переживаннями та зовнішніми обставинами, а також оцінювати вплив емоцій на поведінку та прийняття рішень. Е. Носенко акцентує увагу на тому, що емоційний інтелект ґрунтується на високому рівні суб'єктивної

Рис. 1. Етапи формування і розвитку емоційного інтелекту майбутніх психологів

активності, яка тісно пов'язана з рефлексивними здібностями. Його добре розвинений рівень сприяє життєвій задоволеності, відчуттю суб'єктивного благополуччя та підтримці психічного здоров'я [6, с.117].

З метою вдосконалення емоційної компетентності застосовуються різноманітні методологічні підходи, зокрема ведення емоційних щоденників, психодіагностичне тестування, групові обговорення, які сприяють глибшому усвідомленню динаміки емоційних процесів, об'єктивної оцінки рівня розвитку емоційного інтелекту, регуляції емоційних станів, збагаченню рефлексивних навичок, підвищенню рівня емпатії та покращенню міжособистісної взаємодії.

3. Практично-інтерактивний етап. Основна увага приділяється застосуванню отриманих знань на практиці. Як доводить Г. Кошонько «Основою професійної діяльності психолога є механізм ідентифікації. Для ідентифікації необхідний сильний емоційний зв'язок і орієнтація на іншу людину, що, у свою чергу, буде підвищувати показники продуктивності діяльності психолога» [3, с. 347].

У процесі професійної підготовки студенти залучаються до систематичного опанування технік емоційної регуляції, розвитку емпатії та навичок активного слухання. Цей етап навчання передбачає інтеграцію практико-орієнтованих методів, спрямованих на формування та вдосконалення зазначених компетентностей, зокрема:

- **Практичні заняття** забезпечують студентам можливість застосування теоретичних знань у контрольованому середовищі, що сприяє розвитку навичок саморегуляції та емоційного самоконтролю. Зокрема, використовуються техніки усвідомленості та релаксації, які допомагають навчитися управляти власними емоційними реакціями та підтримувати психоемоційний баланс.

- **Рольові ігри** використовуються як метод моделювання реальних комунікативних ситуацій, що дозволяє студентам практикувати емпатію та активне слухання. Цей підхід сприяє розвитку здатності розуміти та інтерпретувати емоційні стани інших, а також адекватно реагувати на них.

- **Тренінги з комунікації** спрямовані на вдосконалення навичок активного слухання, вмінні уважно сприймати інформацію, ставити уточнюючі запитання та надавати зворотний зв'язок.

- **Вправи на розвиток саморегуляції** включають методи усвідомленості, рефлексії та емоційного самоконтролю, що сприяють підвищенню стресостійкості

та адаптивності студентів у професійній діяльності. Ці вправи допомагають студентам навчитися розпізнавати власні емоції, аналізувати їх вплив на поведінку та приймати обґрунтовані рішення у складних ситуаціях.

4. Професійно-орієнтований етап. На завершальному етапі студенти інтегрують отримані знання та навички у свою професійну діяльність. Студенти починають активно застосовувати набуті навички у професійній діяльності під час проходження практики, супервізії та аналізу клінічних випадків. Г. Кошонько говорить про те, що «рівень якості підготовки спеціалістів визначається, поряд з іншими складовими професіоналізму, рівнем їх емоційного інтелекту, емоційною готовністю до професійної діяльності, яка забезпечує ефективне включення їх в активну діяльність, виступає умовою творчості, створення нового, самовдосконалення, швидкої адаптації до професійно обумовлених змін» [3, с. 348].

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що емоційний інтелект є важливою складовою професійної компетентності майбутніх психологів, впливаючи на їхню здатність до ефективної міжособистісної взаємодії, емоційної саморегуляції та успішної адаптації до професійної діяльності.

Визначено, що емоційний інтелект сприяє розвитку стресостійкості, емпатії, соціальних навичок і здатності приймати обґрунтовані рішення, що є важливими аспектами роботи психолога. Високий рівень ЕІ позитивно корелює з академічною успішністю студентів, їхньою здатністю до саморефлексії та глибшого розуміння особистих і професійних викликів.

Проаналізовані підходи до розвитку емоційного інтелекту в процесі підготовки фахівців у галузі психології свідчать про необхідність комплексного підходу, який поєднує когнітивно-аналітичний, рефлексивний, практично-інтерактивний та професійно-орієнтований етапи. Запропоновано інтеграцію комплексної освітньої програми у системі професійної підготовки, яка сприятиме формуванню та розвитку емоційного інтелекту у студентів. Комплексна освітня програма буде включати лекційні заняття, практичні семінари, тренінги та супервізії, що забезпечать студентам можливість цілісного опанування навичками управління емоціями та міжособистісної взаємодії.

Подальші дослідження будуть спрямовані на реалізацію окресленої програми, зокрема з розробкою та апробацією комплексу психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток кожного компоненту емоційного інтелекту на кожному із запропонованих етапів.

Література:

1. Бреус Ю. В. Емоційний інтелект як чинник професійного становлення майбутніх фахівців соціально-педагогічних професій у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 20 с. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9213/1/Breus_avtoreferat_NDL_KL.pdf
2. Зарицька В. В. Необхідність розвитку емоційного інтелекту особистості в процесі її підготовки до професійної діяльності. *Вісник Одеського національного університету. «Психологія»*. 2010. Вип. 16. Т. 15. С. 13–24.
3. Кошонько Г. А. Розвиток емоційного інтелекту студентів-психологів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 4. С. 341–350. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_ppn_2013_4_36.

4. Ляш О. П. Особливості взаємозв'язку емоційного інтелекту та міжособистісної взаємодії юнаків. *Наукові записки. Національного університету «Острозька академія». «Психологія»*. Острог : Видавництво національного університету «Острозька академія». 2016. Вип. 4. С. 148–161. URL : <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7516/1/16.pdf>
5. Мороз Л. І., Кобинець О. В. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх психологів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 4 (74). С. 87–95. URL : <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/279907/276313>
6. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної самосвідомості. *Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 18. Т. 20, №9/1. С. 116–123.
7. Шпак М. М. Функціональні особливості емоційного інтелекту. URL : https://www.psytir.org.ua/upload/journals/2.3/authors/2016/Shpak_Marija_Myrosлавivna_Funkcionalni_osoblyvosti_emocijnogo_intelektu_osobystosti.pdf
8. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18. P. 13–25. URL : <https://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf>
9. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
10. Mayer J. D., Salovey P. What is emotional intelligence? Emotional development and EI: Educational implications / P. Salovey, D. Sluyter (eds.). New York : Basic Books, 1997. P. 3–34

References:

1. Breus Yu. V. Emotsiyni intelekt yak chynnyk profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Emotional Intelligence as a Factor in the Professional Development of Future Specialists in Socio-Nomic Professions in Higher Education Institutions] : avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk : 19.00.07. Kyiv, 2015. 20 s. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9213/1/Breus_avtoreferat_NDL_KL.pdf [in Ukrainian].
2. Zarytska V. V. Neobkhdnist rozvytku emotsiinoho intelektu osobystosti v protsesi yii pidhotovky do profesiinoi diialnosti [The need to develop the emotional intelligence of a person in the process of his/her preparation for professional activity]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. «Psykhologhiia»*. 2010. Vyp. 16. T. 15. S. 13–24 [in Ukrainian].
3. Koshonko H. A. Rozvytok emotsiinoho intelektu studentiv-psykholohiv [Development of emotional intelligence of psychology students]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pedahohichni ta psykholohichni nauky*. 2013. № 4. S. 341–350 [in Ukrainian].
4. Liashch O. P. Osoblyvosti vzaïmozv'язku emotsiinoho intelektu ta mizhosobystisnoi vzaïmodii yunakiv [Features of the relationship between emotional intelligence and interpersonal interaction of young people]. *Naukovi zapysky. Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». «Psykhologhiia»*. Ostroh : Vydavnytstvo natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». 2016. Vyp. 4. S. 148–161. URL : <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7516/1/16.pdf> [in Ukrainian].
5. Moroz L. I., Kobynets O. V. Rozvytok emotsiinoho intelektu maibutnikh psykholohiv [Development of emotional intelligence of future psychologists]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. 2023. № 4 (74). S. 87–95. URL : <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/279907/276313> [in Ukrainian].
6. Nosenko E. L. Emotsiyni intelekt yak forma proïavu vazhlyvoi skladovoi osobystisnoho potentsialu – refleksyvnoi samosvidomosti [Emotional intelligence as a form of manifestation of an important component of personal potential - reflective self-awareness]. *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedahohika i psykholohiia*. 2012. Vyp. 18. T. 20, №9/1. S. 116–123 [in Ukrainian].
7. Shpak M. M. Funktsionalni osoblyvosti emotsiinoho intelektu [Functional features of emotional intelligence] URL:https://www.psytir.org.ua/upload/journals/2.3/authors/2016/Shpak_Marija_Myrosлавivna_Funkcionalni_osoblyvosti_emocijnogo_intelektu_osobystosti.pdf [in Ukrainian].
8. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18. P. 13–25. URL : <https://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf>
9. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
10. Mayer J. D., Salovey P. What is emotional intelligence? Emotional development and EI: Educational implications / P. Salovey, D. Sluyter (eds.). New York : Basic Books, 1997. P. 3–34.